

mag. Stanko Čokelc

Preiskovanje prevar

Uvod

Prevare postajajo čedalje bolj težaven in množičen problem, s katerim se ne srečujejo samo posamezniki, marveč tudi pravne osebe, države in mednarodna skupnost. Zato se je izoblikoval poseben strokovnjak za preiskovanje prevar. Mogoče ga je najeti za strokovno svetovanje ali kot izvedeniško pričo. Njegova naloga je zagotoviti dokaze o obstoju prevar, ovrednotiti povzročene izgube in ugotoviti kot njihovega povzročitelja. S preiskovanjem prevar se ukvarjajo različni strokovnjaki z ustreznim strokovnim znanjem, kot so: notranji in/ali zunanji revizorji, davčni svetovalci ali posebno usposobljeni strokovnjaki, kot je to primer v ZDA, kjer srečujemo pooblaščenega preiskovalca prevar.

V Sloveniji še se nismo opredelili za posebnega strokovnjaka za preiskovanje prevar, zato se morajo obstoječi strokovnjaki dodatno usposobiti tudi za to. Vendar se razmere izziv za razmislek o smiselnosti oziroma potrebnosti uvedbe naziva pooblaščen preiskovalec prevar, za univerzi pa priložnost, da se odzoveta na družbena dogajanja z vključitvijo pravnega, ekonomskega in socialnega vidika prevar v izobraževalni program.

1 Opredelitev poneverbe in prevare

V Slovarju slovenskega knjižnega jezika (1986, 808) je glagol *ponarediti* razložen kot natančno posneti kaj z namenom goljufanja, narediti kaj čemu tako podobno, da vzbuja vtis pravega, narediti kaj drugačno ali prikazati kaj drugače, kakor je. *Prevara* je v slovarju opredeljena kot dejanje, s katerim kdo z določenim namenom zavede koga v zmotno (Slovar slovenskega knjižnega jezika 1991, 83). Cigoj jo opredeljuje kot zapeljevanje v zmotno izjavo z zvijačo (S. Cigoj 1989, 120).

Po Blackovem pravnem slovarju obsega prevara raznovrstna sredstva, ki si jih lahko premeten človek izmisli in jih posameznik uporabi, da bi si pridobil korist na račun drugega (posameznika) s pomočjo lažnih predlogov ali z zamolčanjem resnice. Vsebuje presenečenja, ukane, zvijače, pretvarjanja in druge nepošteno načine, s pomočjo katerih je druga oseba ogoljufana. Storilci prevarantskih dejanj dosegajo svoje cilje z miselnimi vzorci, in ne s fizičnim nasiljem. Za posameznike, ki nekoga prevarajo, je značilno, da imajo določen "know-how" o različnih ravneh poslovanja. Zato lahko prevarantsko delovanje dlje časa prikrivajo (Marschdorf 1998, 303-304).

O prevari govorimo, ko so prisotni naslednji elementi (Simmons, 1):

- posameznik ali pravna oseba namerno poda neresnično navedbo pomembnega dejstva ali dogodka;
- žrtev (posameznik ali pravna oseba) verjame neresnični navedbi;
- žrtev se zanaša na neresnično navedbo in po njej tudi ravna;
- žrtev je oškodovana z izgubo denarja in/ali premoženja zaradi zanašanja na neresnično navedbo in zaradi ravnanja po njej.

Baree (2005, 2) opredeljuje prevare kot namerne napačne predstavitve finančnih informacij posloводства, zaposlencev ali tretjih oseb, ki lahko vključujejo:

- ponarejanje ali spremembo računovodskih ali drugih dokumentov,
- napačno predstavitev sredstev,
- opustitev poslovnih dogodkov iz poslovnih dokumentov in poslovnih knjig,
- knjiženje neresničnih poslovnih dogodkov,
- namerno napačno uporabo računovodskih usmeritev ali
- preišljene napačne predstavitve poslovnih dogodkov.

V mednarodnih standardih revidiranja in mednarodnih stališč o revidiranju je z izrazom prevara mišljeno namerno dejanje enega ali več članov ravnateljstva, zaposlencev ali tretjih oseb, ki povzroči napačno predstavitev računovodskih izkazov (Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju 2002, 13). Prevara lahko obsega:

- prikrojavanje, ponarejanje ali spreminjanje evidenc ali listin;
- nezakonito prisvajanje sredstev;
- prikrivanje ali opuščanje učinkov poslovnih dogodkov v evidencah ali listinah;
- evidentiranje poslovnih dogodkov, ki se niso zgodili, in
- napačno uporabo računovodskih usmeritev.

Pokazatelji davčnih prevar so (Baree 2005, 3-5):

- nenavadne spremembe v računovodskih usmeritvah ali nespoštovanje splošno sprejetih računovodskih standardov,
- nenavadne ali neopravičljive zamenjave računovodskega osebja,
- zavrnitev oziroma omejevanje revizorja pri izvajanju revizije z namenom prikrivanja,
- nenavadno uničenje poslovnih listin in poslovnih knjig, ki so predmet nadzora (revizorja, davčne inšpektorja),
- neoštevilčeni in ponatisnjeni dokumenti,
- nenavadne denarne transakcije,
- prodaje osnovnih sredstev po sumljivo nizkih cenah (izguba pri prodaji) in v povezavi s tem dejanski prenos lastništva,
- pomanjkanje podporne dokumentacije iz katere je razvidna prodaja/odprodaja sredstev in prenos na novega lastnika ali kraja sredstev,
- nenavadni odpisi obveznosti do zaposlenih in upnikov,
- nenavadni stroški prevoza v povezavi z nabavljenimi osnovnimi sredstvi,
- nenavadne potrditve obveznosti do bank,
- prekomerne preveritve računov, knjižb, poslovnih knjig brez pravega namena,
- negospodarni poslovni dogovori in poslovni dogodki,
- nenavaden potek poslovnih dogodkov,
- pomembno pomanjkanje internih kontrol,
- velika odstopanja v kazalcih finančnega poslovanja.

Namernost prevare je razvidna iz vedenja, kot je:

- napačni vnosi ali spremembe ter ustvarjanje napačnih računov ali dokumentov,
- uničenje knjig ali zapisov,
- prikrivanje premoženja (nezakonit prihodek),
- prikrivanje virov prihodka,
- izogibanje zapisov, ki so značilni za nelegalne/prepovedane transakcije,
- vedenje, ki zavaja ali prikriva.

2 Preiskovanje prevar

Preiskovanje prevar pomeni metodologijo za razreševanje goljufivih navedb, ki vključuje tudi številne revizijske tehnike. Najpomembnejše razlike med revidiranjem in preiskovanjem (revizijo) prevar so: področje obravnavanja, metodologija in poročilo. Kljub temu da sta preiskovanje prevar in revidiranje povezani, ne spadata v isto disciplino, kar je razvidno iz preglednice.

Preglednica 1: Primerjava med revidiranjem in preiskovanjem prevar

Problem	Revidiranje	Preiskovanje prevar
Časovni okvir	Periodičnost	Neperiodičnost
	revidiranje temelji na periodičnosti in zakonitosti	preiskovanje prevar je neperiodično, vendar povezano z določeno mero predvidevanja
Področje	Splošno	Specifično
	Področje delovanja pomeni pregled finančnih podatkov.	Preiskovanje prevar je usmerjeno v reševanje specifičnih navedb.
Cilj	Stališče	Potrjena krivda
	Revizor je imenovan, da bi izrazil mnenje o finančnem poročilu in povezanih informacijah.	Cilj preiskovanja prevar je odločiti, ali je prišlo do prevare, ali se v danem trenutku dogaja prevara, ali bo do nje prišlo in pa, kdo je zanjo odgovoren.
Razmerje	Brez komentarja	S komentarjem
	Od revizorja ne pričakujemo komentarja o naravi zunanjih procesov.	Narava preiskovanja prevar predvideva komentar, ker vključuje prizadevanje za potrditev krivde.
Metodologija	Tehnike revidiranja	Tehnike preiskovanja prevar
	Revizorji spremljajo in revidirajo finančne podatke.	Preiskovanje prevar se izvaja s: (1) preiskovanjem dokumentov; (2) pregledom zunanjih podatkov, kot npr. javna poročila in (3) pogovori
Predpostavka	Poklicna nezaupljivost	Dokazilo
	Od revizorjev se zahteva, da so poklicno nezaupljivi.	Preiskovalci prevar poskušajo doseči sklep o prevari na podlagi pomembnih dokazov, s katerimi potrdijo ali ovržejo sum o prevari.

Vir: *How to Detect and Prevent Financial Statement Fraud, Association of Certified Fraud Examiners (1999, 60)*.

2.1 Metodologija preiskovanja prevar

Metodologija preiskovanja prevar zahteva, da moramo vse domnevne prevare obravnavati enotno, v legalni obliki in pravočasno (*Association of Certified Fraud Examiners 1999, 61-73*). V primeru, da obstaja pomemben razlog (predvidevanje), se pri preiskovanju prevar uvedejo specifični postopki. Na vsaki stopnji preiskovanja je treba priskrbeti dokaze in določiti teoretična izhodišča za prevaro.

Metodologija preiskovanja prevar zahteva zbiranje dokazov od splošnega k specifičnemu in sestoji iz več nujnih korakov, ki pomagajo reševati domnevno prevaro: razgovori s pričami, zbiranje dokazov, pisanje poročil ali pa sodelovanje s tožilci in sodiščem.

Predvidevanje

Predvidevanje je skupek okoliščin, ki bi razumnega, profesionalno podkovanega in preudarnega posameznika prepričale, ali je prišlo do prevare, ali se prevara dogaja v nekem trenutku in/ali bo do nje prišlo. Predvidevanje je temelj, na katerem se pregled šele začne. Do preiskovanja prevare naj ne bi prišlo brez natančnega predvidevanja.

2.2 Teorija prevare

Vsako preiskovanje prevar se začne s predpostavko, da se bo preiskovanje končalo s sodnim postopkom. Da bi se prevara predvidela pred zbranimi celostnimi dokazi, se mora preiskovalec zateči k predpostavkam. Najprej uporabi teorijo, temelječo na opažanjih, in jo šele nato preizkuša. Teorija o prevarah se začne s predpostavko, ki temelji na znanih dejstvih o tem, kaj bi se lahko zgodilo. Nato se predpostavka testira, da bi ugotovili, ali je dokazljiva. Metoda teorije prevare vključuje korake v naslednjem zaporedju:

- analiza dostopnih podatkov,
- oblikovanje hipoteze,
- testiranje hipoteze,
- izboljšanje in dopolnitev hipoteze,
- sprejetje ali zavrnitev hipoteze, temelječo na dokazih.

V nadaljevanju prikazujemo, kako se uporablja postopek preiskovanja prevar z namenom potrditve navedb.

2.2.1 Zbiranje dokazov

Zbiranje dokazov je pri preiskovanju prevar najpomembnejše, še zlasti v primerih, kjer je veliko informacij in dokumentov. Zato morajo preiskovalci:

- natančno vedeti, kaj želijo pregledati oziroma dokazati;
- najprej preveriti osnovne dokaze, da je zadeva enostavna in jasna;
- posvetiti posebno pozornost pomembnim dokazom.

Po Blackovem pravnem slovarju je dokaz karkoli, kar lahko zaznamo s čuti, in kakršnokoli potrdilo, kot so izjave prič, zapisi, dokumenti, dejstva, podatki ali predmeti, ki se predstavijo

v procesu dokazovanja (Association of Certified Fraud Examiners 1998, 2.601). Dokaz je preprosto vse, kar se nanaša na dokazovanje ali izpodbijanje dejstev ali posledic. Dokaze delimo na (Association of Certified Fraud Examiners 1998, 2.602 in 1.1411):

- **Pričevalne dokaze.** Nanašajo se na ustne izjave prič.
- **Dejanske dokaze.** Mednje uvrščamo čeke, račune, poslovne knjige in listine, pisalni stroj ali tiskalnik, s katerim je sestavljen dokument, in magnetofonske posnetke.
- **Demonstrativne dokaze.** Ti se uporabljajo zgolj v predstavitvene namene in vključujejo tabele, grafe in povzetke, ki pripomorejo k poenostavitvi zapletenih dokazov. Takšni dokazi se sprejmejo, če predstavljajo pošten in uravnovešen povzetek ali sliko dokazov brez predsodkov. Pri zapletenih primerih prevar so takšni dokazi izredno pomembni, vendar morajo biti dokazni materiali preprosti. Od dejanskega dokaza se razlikuje po tem, da niso del osnovnega dogodka.
- **Neposredne in posredne dokaze.** Neposreden dokaz vključuje pričevanje, ki neposredno dokazuje ali ovrže dejstvo, kot na primer pričanje očitvidca ali priznanje. Posreden dokaz je tisti, ki dokazuje ali zavrača dejstva posredno. Mnoge prevare se dokažejo s posrednimi dokazi ali s kombinacijo obojih, le redko zgolj z neposrednim dokazovanjem. Najtežje se pri prevarah dokaže nepošten namen. Zanj se po navadi uporabijo posredni dokazi, saj se z njimi dokazuje mišljenje obtoženca, če ta svojih dejanj ali namere ne prizna. Tudi določene okoliščine utemeljujejo prevaro, in sicer:
  - nepojasneni bančni depoziti in/ali uporaba bančnih računov na izmišljena imena;
  - ponarejeni dokumenti in /ali evidentiranje ponarejenih dokumentov;
  - napačne razlage vedenja;
  - uničenje poslovnih knjig in listin;
  - sodelovanje pri nezakonitem poslovanju;
  - napačne zahteve po davčnih olajšavah.

Med dokaze uvrščamo tudi mnenje prič. Te lahko pričajo le o tem, kar so dejansko doživele in še to samo svoja dejanska opažanja, brez domnev in sklepanj. Njihova mnenja so sprejemljiva, če lahko odgovorijo na naslednja vprašanja:

- Ali priča neposredno osebno pozna dejstva, na katera se nanaša mnenje?
- Ali je mnenje navadno, vsakodnevno, to pomeni, da ne vsebuje posebnega znanja ali testov?
- Ali mnenje ni del zakonite presoje, o kateri odloča sodišče?

Pri dokazovanju zanesljivosti dokaznega gradiva se lahko pojavi problem ugotavljanja skladnosti z njegovim avtorstvom. Pisma, računi in knjigovodske listine zahtevajo ugotavljanje avtorstva. Glede na dokument in situacijo je ta osnova podana na enega od naslednjih načinov (Association of Certified Fraud Examiners 1998, 2.607) :

- avtor je prisoten in zahteva avtorstvo;
- priča izjavlja, da je videla, kako je avtor napisal dokument;
- z ročno napisanimi pismi dokazuje priča avtorjevo pisanje;
- z natipkanimi dokumenti dokazuje priča avtorjev podpis;
- priča izjavlja, da vsebina dokumenta odločno nakazuje avtorja. Ti in ostali problemi lahko zahtevajo sodelovanje strokovnjaka, ki je več analiziranja dokumentov, od pisave do približne moči črk na pisalnem stroju ali tiskalniku.

Natančnost zapisa se preverja z naslednjim testom (Association of Certified Fraud Examiners 1998, 2.608).

- dokument je bil pripravljen kot običajen del poslovanja, to pomeni, da ni bil pripravljen izključno za prevaro;
- dokument je bil pripravljen približno ob času dogodka, ki ga opisuje;
- način beleženja zapisov je zanesljiv.

V pomoč so nam lahko zaposleni s pojasnili o tem, kako se zapisi vodijo ali potekajo in če so opisi zapisov normativno opredeljeni. Poslovni zapis, ki je lahko elektronski ali drugačen, je zakonit, dokler je v okviru normalnega poslovnega postopka.

2.2.2 Pomembnost dokaza

Pomemben dokaz je tisti, ki lahko privede do tega, da je obstoj kakršnegakoli dejstva, ki je pomembno za določanje dejanja, bolj ali manj verjeten, kot bi bil brez dokaza. Povedano drugače pomembni dokazi so tisti, ki dokazujejo ali zavračajo dejstvo. Z dejstvi dokazujemo ključne elemente prevare in z njimi povezane stvari, kot so motiv, priložnost, identiteta strank in verodostojnost.

Ali je določen dokaz pomemben ali ne, je odvisno od tega, kaj želimo z njim doseči. Predmet dokaza je lahko pomemben in sprejemljiv, če dokazuje eno stvar, in nepomemben in nesprejemljiv, če dokazuje kaj drugega. Dejstvo, da je dokaz pomemben, še ne pomeni, da bo tudi upoštevan.

Pomemben dokaz se lahko izključi, če je pristranski, če bo zbehal ali zavedel ali povzročil nepotrebno zamudo. To velja za pričanja ali dokazna gradiva, ki imajo namen opisati značaj ali nagnjenje k določenemu vedenju, saj značaj ni absoluten pokazatelj vedenja. Posameznika lahko napačno presodimo, še posebej, če ga poznamo samo iz določenih okoliščin, kot na primer iz službe ali druženj. V nekaterih primerih je značaj pomemben, če dokazuje dejanja, motive, priložnosti ali namere za zagrešitev dejanja ali če je vprašljivo njegovo mentalno stanje ali pravna sposobnost.

Nekatere izjeme za uporabo značajskih dokazovanj pri prevarah vključujejo (Association of Certified Fraud Examiners 1998, 2.605):

- sposobnost in sredstva za zagrešitev dejanja;
- priložnost za zagrešitev dejanja;
- grožnje ali izjave o zlonamernosti;
- fizični dokazi, ki so povezani z osumljencem;
- vedenje osumljenca in njegovi komentarji;
- namera prekritja identitete;
- namera uničenja dokazov;
- tehtna priznanja.

3 Preverjanje ponarejenih dokumentov

Ponarejeni ali spremenjeni dokumenti se pri prevarah vedno pojavljajo. Lahko so podlaga pri ugotavljanju prevar, določanju njihove narave in področja in določanju storilca (Association of Certified Fraud Examiners 1998, 3.105).

Od preiskovalca poneverb ne moremo pričakovati, da bo tudi strokovnjak za določanje ponarejenih dokumentov. Kljub temu pa mora biti seznanjen z načini, kako izslediti lažne dokumente, poznati mora sposobnosti in omejitve preiskav, in sicer:

- rezultati raziskav lahko pripomorejo k razvoju in dokazovanju teorije prevare: kdo je zagrešil kaj in kdaj se je to zgodilo;
- rezultati raziskav lahko podprejo ali ovržejo izjave prič ali izjave osumljencev;
- posedovanje rezultatov strokovnih raziskav je za preiskovalca poneverb zelo pomembno, saj lahko osumljenec ob soočanju z dejanskimi dokazi prizna krivdo;
- na osnovi raziskav pisav in primerjav lahko identificiramo avtorja ali podpisnika dokumenta. Ker je pisanje zavestno dejanje, lahko identifikacija pripomore k dokazu, da je dejanje namerno.

Pomoč strokovnjaka je lahko zelo koristna na začetku raziskave, če preiskovalec meni, da so pomembni dokumenti poneverjeni ali spremenjeni. Načrt preiskave lahko bistveno zožijo že na podlagi preiskave pisave ali jo usmerijo tako, da izključi širši krog osumljencev.

3.1 Načini raziskav dokumentov

Obstaja več znanstveno utemeljenih načinov, vendar se jih večina ukvarja s podpisi, pisavo, dokumenti in sredstvi, s katerimi so napisani (pisalni stroji ali tiskalniki). Kljub temu so posebej pomembne tiste, ki vključujejo (*Association of Certified Fraud Examiners 1998, 3.106*):

- odkrivanje ponarejenih podpisov;
- odkrivanje avtorjev podpisov, pisave;
- odkrivanje spremenjenih dokumentov;
- odkrivanje uničenih dokumentov;
- določitev časovnega obdobja, ko je bil dokument pripravljen;
- odkrivanje ponarejenih dokumentov in preiskavo tiskanih dokumentov;
- ugotavljanje nejasnih, namerno sestavljenih dokumentov;
- primerjavo dokumentov in črnih;
- ugotavljanje, ali sta dva lista iz iste beležnice;
- preiskavo pregibov v papirju ali zaporedje pregibov;
- primerjavo strganih ali odrezanih robov papirja;
- obnovo ožganih ali delno ožganih dokumentov;
- določitev fotokopirnega stroja in odgovor na vprašanje, ali sta bili dve kopiji narejeni na istem kopirnem stroju;
- raziskovanje kopij faksov;
- odkrivanje sprememb notarskih pečatov, voščenih pečatov in drugih pečatov;
- odkrivanje odprtja in ponovnega zaprtja zapečatenih dokumentov in preverjanje lepila;
- odkrivanje vstavljenega besedila v dokumentih, pisanih na pisalni stroj, tiskanih ali ročno pisanih dokumentih;
- določanje zaporednosti ročno pisanih besedil, podpisov in tiskane pisave;
- identificiranje žigov.

3.2 Prepoznavanje lažnih dokumentov

Preiskovalec poneverb lahko prepozna nekaj značilnosti dokumentov, ki nakazujejo na prevaro (Association of Certified Fraud Examiners 1998, 3.109):

- ponarejene podpise lahko prepoznamo na osnovi nepravilnosti, ki jih opazimo v knjigovodskih listinah, in/ali na osnovi razlike v velikosti podpisov. Primerjava z originalnim podpisom lahko te razlike odkrije. Vedeti pa moramo, da lahko starost osebe, slabo zdravje, trenutne poškodbe in uporaba drog ali alkohola povzročijo podobne značilnosti, kar lahko raziskovalca zavede. Strokovnjak potrebuje več primerov, da lahko ugotovi, ali je vprašljiva pisava v okviru naravnih različic določenega avtorja ali ne. Če preiskovalci poneverb uspejo najti dva podpisa, ki sta popolnoma enaka, potem je vsaj eden ponarejen, verjetno kopirani;
- nadomeščene strani v dokumentih z več stranmi, kot so pogodbe, lahko pogosto ugotovimo tako, da vsako stran držimo na svetlobi. Na ta način lahko opazimo razlike v belini, gostoti, debelosti, prosojnosti in vzorcih papirnih vlaken;
- razlike v črnilu, razne spremembe, izbrisani podatki in uničene strani se prav tako odkrijejo, če držimo papir na svetlobi ali če preučimo dokument iz različnih kotov in opazujemo razlike v barvi in obstojnosti črnila ali napak na površju lista;
- ponarejene tiskane dokumente odkrijemo s primerjavo z originalom;
- sumljive pisave lahko odkrijemo tako, da zmanjšamo luč v sobi in usmerimo svetel žarek vzporedno s površjem strani.

a) Prikrivanje

Prikrivanje je zavestno, namerno dejanje posameznika, da spremeni ali prikrije svojo normalno pisavo. Oblikujemo pisavo, ki jo lahko kasneje utajimo. Uspeh prikrivanja pisave je odvisen od avtorjeve sposobnosti in poznavanja pisav. Preiskovalci poneverb se zavedajo, da se lahko pisava uspešno prikrije, celo tako, da je ne more odkriti niti strokovnjak, zlasti če je na razpolago le omejen obseg avtorjevih pisav.

b) Popačenje

Popačenja so nenamerne spremembe v pisavi posameznika, ki segajo izven njegovih naravnih variacij. Vzroki za popačenja so lahko trenutna poslabšanja osebnega stanja zaradi bolezni, poškodbe roke, s katero piše, izredne fizične slabosti, neobičajne okoliščine pisanja, nepravilne in neobičajne podlage za pisanje, nepoznanih materialov za pisanje, starost ali oslabeledost itd. Preiskovalci poneverb se zavedajo, da so lahko pisave popačene do te mere, da njihovo prepoznavanje ni mogoče niti s pomočjo strokovnjaka.

c) Ponaredki

Ponaredek je kakršnakoli pisava, oblikovana z namero prevare ali poneverbe. Večina ponaredkov so podpisi. Ponaredki nastanejo na osnovi simulacij, odkrivanja ali prostoročnih priprav.

č) Simulirani ponaredki

Simuliran ponaredek je pisava, po navadi podpis, ki je narejen ob pazljivem posnemanju in sledenju pisave druge osebe. Kljub temu nima dovolj normalnih značilnosti pisave ponarejevalca. Tudi strokovnjak težko prepozna njenega ponarejevalca. Vedeti moramo, da se

natančno enako nihče ne podpiše dvakrat. Če sta si dva podpisa izredno podobna, je priporočljivo, da ju položimo drug na drugega in ju postavimo na svetlobo. Če sta podpisa natančno enaka, potem je vsaj eden ponaredek.

d) Prostorčni ponaredki

Pisava, po navadi podpis avtorja, ki je podpisal drugo osebo, ne da bi vedel, kakšen je pravi podpis druge osebe. Takšne ponaredke strokovnjaki običajno odkrijejo.

e) Ponaredki lastnega podpisa

Ponaredek lastnega podpisa ali pisave v popačeni obliki, da jo kasneje lahko zanikamo.

4 Vrste preiskovalnih postopkov

Zadostne in ustrezne dokaze si preiskovalci zagotovijo s pregledom, poizvedovanjem, opazovanjem in potrditvijo.

- **Potrditev** je vrsta poizvedovanja, s katerim si preiskovalec pridobi zunanje pisno poročilo. Pri tem je pomembno, da je naslovljeno na preiskovalca, da se prepreči spreminjanje podatkov.
- **Fizični pregled** je ugotavljanje stanja osebe in procesov.
- **Opazovanje** je dejanje vizualnega poročanja o dejavnostih in stanjih.
- **Poizvedba** pomeni izpraševanje ravnateljstva, nadzorni svet in drugih o pomembnih zadevah.
- **Skeniranje** je vizualni pregled računovodskih zapisov in dokumentov za ugotavljanje nenavadnih stvari ali protislovij.
- **Pregled** je enostavno preverjanje dokumentov (pogodb in zapisnikov).
- **Preverjanje računovodskih listin** je postopek pregleda dokumentov, ki vsebujejo zapise poslovnih dogodkov.
- **Sledenje** je postopek preiskovanja od izvirnih dokumentov do računovodskih zapiskov. Sledenje je nasproten postopek preverjanja računovodskih listin.
- **Ponovna izvedba** je ponovljeni postopek, ki ga je izvedla že pravna oseba (vpis lastnine ali pravilno beleženje v poslovne knjige).
- **Ponovna ocena** je ponovitev postopka izračuna, ki ga je že opravila pravna oseba .
- **Analitični postopki** so primerjava ali analiza verjetnih razmerij.

5 Splošno o poklicnih prevarah

Ko govorimo o poklicnih prevarah v poslovnem svetu, se moramo najprej seznaniti z z njeno definicijo, ki pravi, da poklicna prevara pomeni zlorabo poklicnega položaja za osebno okoriščenje, bodisi z neodgovorno uporabo ali z nedovoljenim usmerjanjem sredstev organizacije v kateri povzročitelji prevare delujejo. Pod poklicnim položajem razumemo

pravni status oseb, ki se v organizaciji pojavljajo kot zaposlenci, nižje in višje ravni posloводства ter kot lastniki.

S poklicnimi prevarami organizacije v ZDA izgubijo okrog 5% letnih prihodkov ali 652 milijard dolarjev. Zato je nujno, da se družbeno okolje loteva preučevanja prevar zlasti z aktivnostmi neodvisnih poklicnih organizacij. V ZDA smo že v letu 2002 bili priče skupnemu nastopu **sedmih** poklicnih združenj - od Ameriškega inštituta javnih pooblaščenih revizorjev do Združenja preizkušenih preiskovalcev prevar -, ki so skupaj pripravile dokument s svežnjem priporočil za organe upravljanja in poslovoidenja za preprečevanje in izkoreninjanje prevar. Dokument *Poslovodski proti-prevarni programi in kontrole* najdemo na spletnih straneh AICPAja pod www.aicpa.org/antifraud/management. Prikazani proti-prevarni programi in kontrole temeljijo na treh sestavinah:

- oblikovanju kulture iskrenosti in visokih etičnih norm,
- ovrednotenju proti-prevarnih procesov in kontrol ter
- razvijanju zadovoljivega nadzorstvenega procesa.

5.1 Raziskava o prevarah v letu 2004

Združenje preizkušenih preiskovalcev prevar (Association of Certified Fraud Examiners – ACFE) iz ZDA je v svetu vodilna organizacija pri zagotavljanju proti-prevarnega urjenja in izobraževanja. Šteje več kot 37.000 članov, s podružnicami v 125 državah (žal ne v Sloveniji) in zagotavlja proti-prevarno študijsko gradivo za več kot 300 univerz po vsem svetu. Preizkušeni preiskovalci prevar - člani ACFE - so doslej v zvezi s prevarami (na vseh celinah) opravili že več kot dva milijona preiskav.

Združenje pooblaščenih preiskovalcev prevar (Association of Certified Fraud Examiners, odslej ACFE) je izdalo Poročilo ljudstvu o prevarah (occupational fraud) in zlorabah (abuse) za leto 2004 (The 2004 Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse). ACFE v omenjenem poročilu navaja, da poklicne prevare pomenijo uporabo posla za doseg osebne obogatitve s pomočjo preišljene zlorabe ali napačne predstavitve podjetniških sredstev in virov. Po pojasnilu ACFE imajo prevare naslednje pomembne elemente:

- aktivnost je skrivnost,
- storilec krši njemu zaupane pristojnosti in obveznosti, da bi oškodoval podjetje,
- aktivnost je storjena z namenom pridobiti posredno ali neposredno finančno korist.

Iz omenjenega poročila izhajajo naslednje pomembne ugotovitve (<http://www.cfenet.com/pdfs/2004RttN.pdf>, 10-42):

- prevare so odkrili preiskovalci prevar v 47,9 % primerov, revizorji pa v 38,2 % primerov;
- povzročitelji prevar imajo več kot 25 let delovnih izkušenj v 18,5 % primerov, od 21 do 25 let delovnih izkušenj v 16,1 % primerov, od 16 do 20 let delovnih izkušenj v 16,1 % primerov, od 11 do 15 let delovnih izkušenj v 18,3 % primerov, od 6 do 10 let delovnih izkušenj v 19,4 % primerov in manj kot 5 let delovnih izkušenj v 1,7 % primerov;
- večina prevar se je zgodila v zasebnih (41,8 %) ali javnih trgovinskih podjetjih (30,3 %), sledijo državne agencije (15,8 %) in neprofitne organizacije (12,2 %);

- 45,8 % prevar se je zgodila v podjetjih, ki zaposlujejo manj kot 100 ljudi,
- prevare so prisotne na vse področjih ne glede na dejavnost, in sicer: proizvodnja (12,9 %), bančništvo (11,1 %), storitve (11,1 %), vlada (10,5 %), zavarovalništvo (9,3 %), trgovina na drobno (7,9 %), zdravstvo (7,3 %), izobraževanje (6,1 %), montaža (3,4 %), transport (3,4 %), nafta in plin (3,2 %), komunikacije (2,6 %), dejavnosti javnih podjetij (2,6 %), nepremičnine (2,2 %), kmetijstvo (1,2 %) in ostalo (9,3 %);
- najpogostejše oblike prevar so poneverba sredstev (92,7 %), podkupovanje (30,1 %) in prikrojevanje izkazov (7,9 %);¹
- prevare so ugotovili zaposleni, kupci ali dobavitelji (39,6 %), notranja revizija (23,8 %), notranje kontrole (18,4 %), zunanja revizija (10,9 %). Slučajno so ugotovljene v 21,3 % primerih. Prijav policiji je bilo v 0,9 % primerov;²
- podjetja so v času ugotovljene prevare imela v 74,7 % primerov zunanjo revizijo in v 57,2 % primerov notranjo revizijo;
- v 12,4 % primerov je prevaro povzročil lastnik, v 34 % primerov poslovodstvo, v 67,8 % primerov pa ostali zaposleni;³
- 52,9 % povzročiteljev prevar je bilo moških in 47,1 % žensk;
- 49,5 % povzročiteljev je imelo srednješolsko izobrazbo, 41,5 % diplomu in 9,1 % podiplomski naziv;
- v 65,1 % primerov je prevaro izvedla ena oseba, v 34,9 % primerov pa dve ali več oseb.

Iz raziskave nadalje izhaja (<http://www.cfenet.com/pdfs/2004RttN.pdf>, 5-6):

- podjetja utrpijo strahovite izgube zaradi prevar in zlorab,
- potrebne so bolj učinkovite notranje kontrole za preprečevanje prevar,
- mala in srednje velika podjetja utrpijo nesorazmerno večje izgube zaradi poklicnih prevar in zlorab,
- izguba zaradi prevar je v neposredni povezavi s položajem povzročitelja,
- raziskava je pokazala, da je večina povzročiteljev prevar to storila prvič,
- najučinkovitejši način za zmanjšanje izgube, ki nastane zaradi prevare, je preprečevanje prevar.

ACFE razvršča prevare in zlorabe v tri skupine: poneverba sredstev (*angl. asset misappropriation*), podkupovanje (*angl. corruption*) in prikrojevanje izkazov (*angl. fraudulent statements*). Po podatkih ACFE se več kot 80% prevar nanaša na poneverjanje sredstev, 10% na podkupovanje in manjši odstotek (okrog 5%) na prikrojevanje izkazov. Prevare, vezane na gotovinsko poslovanje podjetja, povzročijo povprečno izgubo v vrednosti od 100.000 do 300.000 USD.

5.2 Raziskava in poročilo ACFE o poklicnih prevarah v ZDA za leto 2006

Iz Poročila ACFE naciji o poklicnih prevarah in zlorabah za leto 2006, ki je na spletnih straneh ACFE pod www.acfe.com/2006-rttn.pdf, so podane ugotovitve zanimive tudi za

¹ Seštevek odstotkov je več kot 100 %, ker so v nekaterih primerih ugotovljene dve ali celo tri oblike prevar hkrati.

² Seštevek odstotkov je več kot 100 %, ker so v nekaterih primerih uporabljene dve ali več metod hkrati.

³ Seštevek odstotkov je več kot 100 %, ker so v prevarah sodelovali lastniki s poslovodstvom/ostalimi zaposlenimi ali poslovodstvo z ostalimi zaposlenimi.

slovenske razmere. Obenem moramo poudariti, da gre za najvišjo raven kredibilnosti poročila, saj temelji na izsledkih preiskovanj 1.134 primerov poklicnih prevar, ki so jih opravili preizkušeni preiskovalci prevar, torej osebe, katerih strokovna usposobljenost in moralno-etična neoporečnost sta nesporni. V nadaljevanju si oglejmo glavne poudarke *Poročila*:

- poklicne prevare predstavljajo za organizacije velike stroške. Povprečna izguba, ki so jo prevare povzročile je znašala \$ 159.000; pri skoraj četrtini primerov je znašala izguba najmanj 1 milijon dolarjev, v devetih primerih, pa je bila povzročena izguba večja od 1 milijarde dolarjev;
- prevare je težko odkriti, saj preteče kar 18 mesecev od nastanka do odkritja prevare;
- prevare so bile v glavnem odkrite na osnovi namigov (34,2%) ali kot posledica naključij (25,4%) medtem, ko so notranji revizorju odkrili 20,2% prevar, zunanji revizorji 12,0% prevar, organi pregona (policija) pa so odkrili 3,8% prevar; zanimive so tudi precej nepričakovane ugotovitve, da – čeprav je v večini organizacij zunanja revizija predstavljala glavni proti-prevarni program – so organizacije, ki so imele zunanjo revizijo utrpeli zaradi prevar višje izgube kot tiste, ki zunanje revizije niso imele. Tudi čas od nastanka do odkritja prevare je bil pri prvih 23 mesecih, pri drugih (organizacije brez revizije) pa 18 mesecev;
- glavni vzorci prevar so se pojavljali predvsem v treh oblikah kot: (1) prisvajanje sredstev, (2) korupcija in (3) prevarantski izkazi;
- med 1.134 primeri preiskovanih prevar jih je 349 imelo koruptivni značaj, med pojavnimi oblikami korupcije pa so prevladovale: navzkrižje interesov pri nabavah, prejemanje podkupnin, nezakonita darila in izsiljevanje dobaviteljev;
- majhne organizacije so zaradi prevar utrpeli nesorazmerno visoke izgube – po posamičnem primeru povprečno \$ 190.000; eden od pomembnih vzrokov so bili neobstoječi programi preprečevanja prevar;
- obseg prevar(e) je bil odvisen od položaja izvršitelja v organizaciji; posamične prevare, povzročene od lastnikov ali najvišjega poslovodstva so znašale v povprečju en milijon dolarjev in so bile trinajstkrat večje od prevar, ki jih je povzročalo nižje zaposleno osebje;
- znesek povprečne prevare pri osebah, ki so delovale v organizacije več kot deset let je znašal \$ 263.000, pri tistih, ki so bile v organizaciji leto ali manj pa \$ 48.000;
- osebe moškega spola so bile povzročiteljice prevar v 61% primerov, ženske pa v 39% primerov;
- največ prevar so povzročile osebe v starosti med 31 do 50 let (67,1%), najmanj pa osebe starejše od 60 let (2,8%), pri čemer je 87,9% oseb dejanje prevare povzročilo prvič; povratnikov je bilo 7,7%;
- pri odkritih prevarah kar 42,1% organizacijam ni uspela »iztržiti« nadomestila za nastalo izgubo, 25% organizacij je uspelo nadomestiti 23,4% izgube in pri 16,4% organizacij je bilo doseženo 100% pokritje izgube;
- 70,6% organizacij, ki so bile predmet raziskave je nastanek in/ali sum prevare sporočilo organom pregona, pri čemer je bila 15% povzročiteljem krivda dokazana na sodišču, 73,5% pa je krivdo priznalo zunaj sodnega procesa in le v enem primeru je bil povzročitelj oproščen krivde;
- pri 315 organizacijah, ki prevare ni sporočilo organom pregona, jih je kar 43,8% kot razlog navedlo strah pred negativno publiciteto in izgubo ugleda.

6 Literatura

1. ACFE (Association of Certified Fraud Examiners). (2004): *Report to the Nation on Occupational Fraud and Abuse*. Dostopno na [<http://www.cfenet.com/pdfs/2004RttN.pdf>].
2. *Fraud Examiners Manual*. (1998): Austin: Association of Certified Fraud Examiners.
3. G. Wiswede, G. (1991): *Einführung in die Wirtschaftspsychologie.*, München: Ernst Reinhart.
4. *How to Detect and Prevent Financial Statement Fraud*. Association of Certified Fraud Examiners. (1999) Austin.
5. Simmons, M. R.: *Recognizing the elements of fraud*. <http://members.aol.com/mrsciacfe/fraudwww.htm>.
6. Baree, M. A. (2005) : *Money Laundering and Frauds – Changing Expectations From Accountants*. Dostopno na: [<http://www.ifac.org/Library/SpeechArticle.tmp?NID=1023137314174201>].
7. Cigoj, S. (1989): *Teorija obligacij.* Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list RS.
8. *Slovar slovenskega knjižnega jezika III*. (1986): Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana: Državna založba Slovenije.
9. *Slovar slovenskega knjižnega jezika IV*. (1991). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Državna založba Slovenije.
10. Marschdorf, H. J. (1998): *Revidiranje notranjih kontrol s poudarkom na preprečevanju prevar v računalniškem okolju*. Ljubljana: Zbornik 30. simpozija o sodobnih metodah v računovodstvu, financah in reviziji, Koordinacijski odbor Zveze ekonomistov Slovenije ter Zveze računovodij, finančnikov in revizorjev Slovenije.
11. *Mednarodni standardi revidiranja in mednarodna stališča o revidiranju*. (1997). Ljubljana: Slovenski inštitut za revizijo.
12. <http://www.cfenet.com/pdfs/2004RttN.pdf>.
13. <http://www.acfe.com/2006-rttn.pdf>
14. <http://www.aicpa.org/antifraud/management>